

Třetí indicko-pákistánský válečný konflikt – mezník ve vývoji mezinárodních vztahů na indickém subkontinentě

Libuše Polívková

Celé čtvrtstoletí dělí indický poloostrov od zatím poslední indicko-pákistánské války a od vzniku nového nezávislého státu Bangladéše. Toto období je dosud nejdelším časovým úsekem bez vyhrocené vojenské konfrontace po odchodu britské koloniální správy v roce 1947. Jde o pouhý klid před další bouří?

Indie a Pákistán se po dosažení nezávislosti ocitly ve válečném stavu celkem třikrát (1948, 1965 a 1971). Zatímco během prvních dvou ozbrojených střetnutí si žádná ze zemí nemohla přisvojit palmu vojenského vítězství, v roce 1971 indická armáda donutila svého věčného rivala k bezpodmínečné kapitulaci. Politické důsledky konfliktu však tak jednoznačné nebyly. Cílem této studie je pokus o stručnou charakteristiku příčin, jež k němu vedly, jeho průběhu se zřetelem k aktivitě velmocí; o rekonstrukci následujících mírových jednání a o analýzu jejich dopadu na vývoj mezinárodních vztahů v jižní Asii.

* * *

Invaze muslimů, která probíhala od 10. století n. l., nebyla zdaleka prvním indickým setkáním s dobyteli. Počáteční desetiletí krvavých masakrů postupně vystřídal proces asimilace islámských nájezdníků, kteří v úzké symbióze s domácí (převážně hinduistickou) kulturou dospěli až k vybudování impéria Velkých Mughalů, zahrnujícího s výjimkou několika jižních států téměř celé území dnešní Indie, Pákistánu a Bangladéše. Vzpomínky na zašlou slávu mughalské říše jsou stále živé. Je ovšem příznačné, že zatímco někteří si současně připomínají, že podlehla britskému náporu v důsledku krize vyvolané mj. neústupným konzervatismem, náboženskou bigotností a intolerancí posledních vládců, část soudobé muslimské reprezentace obviňuje nejvýznačnější z panovníků mughalské dynastie z kolaborace s hinduismem.¹

Hnutí odporu proti britské moci bylo dlouho charakterizováno poměrnou jednotou obou hlavních náboženských vyznání. Přesto lze konstatovat, že zárodky současných konfliktů zrály prakticky od počátku, a je velkým zjednodušením vinit z jejich zrodu Brity. Ti pouze do jisté míry přispěli k jejich eskalaci ve snaze využít je ve svůj prospěch. Zatímco hinduistická elita (přinejmenším její část) se v mnohém přizpůsobila novým poměrům a snažila se v kontaktu s jinou civilizací načerpat inspiraci pro nové kulturní, sociální a posléze i podnikatelské aktivity, muslimové se tvrději vzhlíželi v minulosti. Boj prvních se poměrně záhy stal zápasem za politickou svobodu, chápanou též jako podmínka rovnoprávné hospodářské soutěže. Druzí snili o návratu do mughalských dob a k ideálům islámské společnosti, založené na středověkých hodnotách a na tradičním systému vzdělávání v madrasách.

Koloniální administrativa, školy, univerzity a časem též vznikající domácí průmysl se staly převážně doménou nemuslimů. V muslimech potom sílil pocit ukřivděnosti a diskriminace. Britské vládě se poprvé hodilo této skutečnosti využít na počátku tohoto století, v době radikalizace národního hnutí. Oddělené volební kurie pro muslimy se staly nejen

počátkem vyčleňování „muslimského národa“,² ale také počátkem absurdního systému pro tzv. zaostalé kasty a kmeny, který trvá dodnes.³

Rok 1947, kdy byla vyhlášena nezávislost Indie a Pákistánu, se stal jevištěm chaosu, gigantické migrace, zavraždění možná až jednoho milionu lidí, zmatených reakcí velice chvatně odcházejících Britů i nově vytvořených vlád, nepřilíh připravených ke skutečnému vládnutí, a ojedinělých ušlechtilých snah a pokusů jednotlivců (Gándhí, lord Mountbatten). Kromě noční můry vzpomínek na zběsilosti rozdělení dostaly oba státy do vínku i jiný významný zdroj následných nevraživosti v podobě překotného a úpornými hádkami provázeného rozštěpení ekonomické struktury, které drasticky postihlo obě země, avšak Pákistán citelněji. Skládal se tehdy ze dvou celků, oddělených od sebe obrovským monolitem indického území, které spolu měly kromě převažujícího muslimského vyznání pramálo společného.

* * *

Západní Pákistán je mnohonárodnostní země hor a pouští, jejíž osou je řeka Indus. Nejrozvinutějšími provinciemi jsou západní část rozděleného Paňdžábu a Sindh, jejichž soupeřící elity jsou hegemonem pákistánské politiky. Severozápadní pohraniční provincie a Balúčistán představují teritorium kmenů, jejichž zaostalost, militantnost, vzájemná rivalita a latentní opozice vůči centru byly a jsou zdrojem napětí.

Bezprostředně po vyhlášení nezávislosti byl prakticky jedinou autoritou Muhammad Alí Džinnáh, zakladatel státu a první prezident. Po jeho smrti v roce 1948 nastalo období rychlého střídání civilních a vojenských vlád, které patrně nelze považovat za ukončené. Většina zámožných podílníků moci přišla po roce 1947 z Indie, především z Bombaje, ze Súratu, z Dillí a z východního Paňdžábu. Pákistán se vzhledem k hlubokým feudálním tradicím stal číms na způsob léna přibližně dvaceti rodnin, většinou velkých pozemkových vlastníků.

Existence Pákistánu je poznamenána nerovnoměrným hospodářským vývojem, vnitřními spory, závislostí na zahraniční pomoci, nepřiměřeně vysokým podílem výdajů na zbrojení, značným vlivem náboženských ideologů na všechny oblasti veřejného života a rovněž geografickou polohou, která zemi se společnou hranicí s Íránem, s Afghánistánem a s Indií, jež je navíc díky karakóramské silnici vedoucí Pákistánem okupovanou částí Kašmíru též přímo spojená s Čínou, propůjčila významné postavení v geopolitických hrách.

Značná zahraniční vojenská i hospodářská pomoc příliš nepřispěla k růstu efektivnosti domácí ekonomiky a navíc ještě dále oslabil nepříliš silnou politickou elitu v jejím soupeření s vojensko-byrokratickou elitou.

Pomineme-li nepatrnou hranici s Barmou, je východní Pákistán (od roku 1972 Bangladéš) obklopen Indií. Často zaplavovaná a hustě osídlená nížina, ležící v deltě Gangy a Brahmaputry, byla a je na rozdíl od Pákistánu domovem převážně jednoho národa. Mohutná energie řek zůstává kvůli nízké nadmořské výšce nevyužita, stejně jako značná část pracovních sil. Významnou surovinou je jen juta. Země je dodnes závislá na zahraniční pomoci a životní úroveň její rychle rostoucí populace patří k nejnižším na světě.

Nerozdělené Bengálsko se v minulosti stalo nejen nástupištem Britů k dobytí subkontinentu, ale také dějištěm počátků domácích emancipačních snah, známých pod názvem bengálská renesance. Bengálci netrpěli v minulosti přílišným náboženským fanatismem. Dávni árijští dobyvatelé Indie je považovali za pohany, během prvního tisíciletí našeho letopočtu vyznávali buddhismus, později hinduismus, který nakonec bez velkých obtíží vystřídal islám. U zrodu procesu zvaného národní obrození stáli převážně hinduisté, kteří se také stali nejbohatší a nejvlivnější třetinou obyvatelstva. Prvek národní sounáležitosti, hrdosti na bohatý jazyk a kulturu byl společný všem Bengálcům, kteří v roce 1905 odmítli britský pokus o rozdělení Bengálska tak rozhodně, že se to stalo jednou z příčin, proč koloniální vláda přenesla hlavní město z Kalkaty do Dillí.

Významný bengálský náboženský vůdce Maulána Bhásání v 60. letech zdůrazňoval, že „duchovní otec“ Pákistánu M. A. Džinnáh ujistil Bengálce, že nový stát bude federací dvou

svrchovaných správních celků: „*Bengálští muslimové by nebyli nikdy souhlasili s vytvořením Pákistánu na jiné základně, než jakou poskytla Láhaurská rezoluce.*“⁴

V předvečer katastrofy roku 1971 žádná taková federace neexistovala. Navíc v západním Pákistánu s jeho 83 miliony obyvatel bylo soustředěno 80 % hospodářského potenciálu, zatímco 73 milionů Bengálců se muselo spokojit se zbytkem. Bengálci se podíleli 20 % na celkovém počtu státních zaměstnanců, bylo mezi nimi 13 % vyšších úředníků a pouhých 10 % pákistánských vojáků.⁵

Vztah obou částí někdejšího Pákistánu k Indii byl vždy napjatý. Nepřátelsky naladěné veřejné mínění nebylo ovlivněno jen vzpomínkami na krvavé rozdělení a nepřetržitou propagandou sdělovacích prostředků. Přinejmenším část intelektuálů získala představu o hospodářské a politické situaci na subkontinentě. A Pákistán z konfrontace s Indií nevyžházel vítězně.

Přestože většina jejich obyvatel nadále patřila k nejhudším na světě a příliš se nepodílela na ekonomickém růstu, Indii se na prahu 70. let podařilo v podmínkách poměrné politické stability a právního řádu vybudovat prakticky všechna průmyslová odvětví, jakož i nerosovatelně lepší infrastrukturu než její sousedé a přiblížit se k samému prahu zemědělské soběstačnosti. Nehrúova naivní víra v bratrství dvou velkých asijských „sester“ – Indie a Číny –, která nejprve vedla k přehlížení obranných potřeb země a posléze k ponižující porážce a ke ztrátě území, jež jsou Číňany okupována dodnes, byla ve druhé polovině 60. let vystřídána usilovným budováním vojenského potenciálu země. Vzrůstající hospodářská a ozbrojená síla Indie jen dále podpořila teorie o hrozbě indického hegemonismu, jejichž rozvíjení se věnovali všichni představitelé pákistánských politických stran.

Indie byla vždy skutečným hegemonem pákistánské politiky. Stát založený na pochybné koncepci muslimského „národa“, bez pevnějších vnitřních vazeb, s absurdní geografickou strukturou a regionálně rozdělenou vládnoucí elitou byl od svého vzniku posedlý indofobií. Nevraživost a podezřívavost byly a jsou vzájemné a desetiletí izolace je jen zvýšila.

Zejména v Pákistánu se indický nepřítel stal magickým zaklínadlem, které odvracelo pozornost od hospodářských nezdarů a bylo jedním z ústředních garantů integrity země, díky němuž se také několikrát podařilo odsunout řešení bengálské otázky.

* * *

Takzvanou bengálskou otázku charakterizují tři základní rozpory mezi východní a západní částí nerozděleného Pákistánu.

Nejcitlivější pro Bengálce, pyšné na národní kulturu, byla jazyková otázka. Bengálštině byl odpírán rovnoprávný statut s úřední urdštinou, což vedlo k mnohým nepokojům. Hluboké rozpory, doprovázené vzrůstajícím pocitem diskriminace, vyvolávalo nerovnoměrné rozdělení financí a zahraniční pomoci, které většinou zůstávaly v západní části země. Třetí problém představovala investiční politika. Nově budovaný jutový průmysl byl nedostatečně financován ze západu, kam naopak plynuly téměř veškeré příjmy z exportu, pocházející hlavně z východní části země (v roce 1970 to bylo více než 70 %). Bengálští politici požadovali, aby tyto zisky byly využívány pro investice do lokálního průmyslu.

V 50. letech se z kalkatského exilu vrátil Husajn Sahíd Sukhravardí, původně příslušník urdské elity, který jako výzvu monopolu vládnoucí Muslimské ligy založil Lidovou muslimskou ligu (Awami Muslim League). Tato strana do roku 1957 spolupracovala se svérázným agrárním a náboženským vůdcem Maulánou Bhásáním, který zastával pročínská, protiruská a občas protiindická stanoviska. S Lidovou ligou spolupracoval znovu na přelomu 60. a 70. let, ale před volbami v roce 1973 se s ní opět dostal do konfliktu, obvinil Mudžibura Rahmána z příliš proindické orientace a hrozil tomuto prvnímu bangladéšskému prezidentovi svatou válkou. Ve volbách pak nezískal žádné křeslo.

Sukhravardí vytvořil společně s centristickou tzv. Rolnickou a dělnickou stranou Fazlula Haka Jednotnou frontu, které se ve volbách podařilo porazit Muslimskou ligu a vytvořit východopákistánskou provinční vládu. K základním požadavkům, shrnutým do 21 bodů,

patřila územní autonomie v rámci Pákistánu, jehož vláda měla být nadále odpovědná jen za obranu, zahraniční záležitosti a společnou měnu. Bengálci požadovali uznání bengálštiny za národní jazyk, vytvoření nového, přímo voleného Národního shromáždění, ukončení všech restrikcí obchodu a cestování týkajících se Indie, volný obchod s jutowou a pozemkovou reformou.

Provinciální vláda byla brzy pod záminkou nezvládnutých nepokojů suspendována, ale Muslimská liga nebyla schopna vládnout bez obou bengálských stran ani po nových volbách. Ústava z roku 1956 reflektovala novou situaci zavedením dvojjazyčné formule a příslibem parity v zastoupení. Rozpory uvnitř východopákistánské koalice však brzy vedly nejen k bitkám v parlamentu, ale posloužily též jako jedno ze zdůvodnění vyhlášení vyjimečného stavu.

Generál Ajjúb Chán, nový vojenský vládce Pákistánu, sice zajistil stabilní podmínky pro jistý hospodářský růst převážně na západě, ale brzy svou politikou vzbudil odpor v obou částech země. Zatímco na západě vůdce opozice Zulfikar Alí Bhutto protestoval proti taškentské „defetistické“ mírové smlouvě s Indií po válce z roku 1965, Bengálci nebyli spokojeni s jeho konceptem tzv. přímé demokracie, který nezaručoval splnění slibů poměrného zastoupení. Nový vůdce Lidové ligy Mudžibur Rahmán nějaký čas dokonce v indickém exilu uvažoval o použití mimoústavních forem protestu. Jeho strana vystoupila v roce 1966 s podstatně radikálnějšími požadavky než v minulosti. Šestibodový program, známý též pod názvem Naše právo na život, zahrnoval přeměnu Pákistánu ve federativní republiku se společným zákonodárným sborem voleným všeobecným a přímým hlasováním, se společnou obranou a zahraniční politikou. Požadavky na oddělení měn, daňové politiky, devizových účtů, ponechávání zisků z exportu tam, kde byly vytvořeny, a dokonce i vytvoření zvláštní národní milice vyvolaly ostrou reakci vládního establishmentu.

V lednu stejného roku byli exponenti opozice obviněni ze spiknutí za účelem odtržení (tzv. ágartalské spiknutí) a uvězněni. Ajjúba Chána vystřídal u moci další voják, Jahjá Chán, který prohlašoval, že chce jen připravit volby „s dodržováním všeplatných islámských principů“. Slíbil federaci s maximální autonomií provincií s tím, že si ústřední vláda ponechá dostatečné pravomoci „k rozvoji nezávislosti a integrity země“.⁶

Volby, které byly odloženy kvůli povodním v Bengálsku, se nakonec uskutečnily v prosinci 1970. Listopadový tajfun, jenž si podle různých odhadů vyžádal 100–250 tisíc obětí, zpečetil volební výsledky, neboť vláda nejen neposkytla obyvatelům východního Pákistánu následnou pomoc, ale ani se nepokusila vydat předběžná varování o blížící se smrti. Jelikož Bhásání nekandidoval, Rahmánova Lidová liga získala 160 ze 162 křesel příslušejících východní části země. A Bhuttova Pákistánská lidová strana na západě se svými 82 mandáty ze 138 možných nezískala v parlamentu absolutní většinu.

Lidová liga vyhrála dostatečně přesvědčivým způsobem, aby byl sestavením nové vlády pověřen Rahmán. V únoru 1971 se mělo v Dháce ve východním Pákistánu sejít Národní shromáždění. Namísto toho se v západní části státu rozpoutala vášnivá kampaň, prohlašující volební výsledky za důsledek „piklů hinduistů“. Na konci ledna bylo v Láhauru před očima policie vyhozeno do vzduchu indické letadlo a Bhutto sdělil teroristům, že nemusejí žádat o azyl, neboť bojují proti Indii za osvobození své kašmírské vlasti.⁷ Jeho jednání s Rahmánem skončila neúspěšně, patrně na rozdíl od rozhovorů s Jahjou Chánem. Jahjá sice oficiálně svolal Národní shromáždění do Dháky, současně však rozhodl o masivním posílení ozbrojených sil na východě. Jeho paralelní rozhovory s vůdci obou částí země nevedly k žádnému kompromisu.

Bhutto, pročínský politik s dobrými vztahy k armádním špičkám, velmi neoblíbený ve východním Pákistánu, trval na tom, že se Lidová liga pokouší nadiktovat svou vůli celé zemi. Zdůrazňoval, že existují dvě většiny, z nichž ta západopákistánská by se po akceptování Šestibodového programu stala pouhou přihlížitelkou ve vlastní zemi. Hrozil rovněž, že pokud zasedání Národního shromáždění nebude znovu odloženo, v západním Pákistánu začne generální stávka.

Rahmán na tuto výhrůžku reagoval vyhlášením skutečné generální stávky v Bengálsku 3. března 1971. Stejněho dne bylo vyhlášeno i stanné právo. Sedmého března proběhlo na dostihové dráze v Rámně masové shromáždění, během něhož Rahmán vyzval k hnutí nespolupráce. S odůvodněním, že armáda mezitím začala vraždit občany, se odmítl zúčastnit porady s předáky všech politických stran.⁸ Na konci března zahájila Lidová liga přebírání veřejných úřadů.

Rozhodnutí bylo v rukách Jahji Chána, který rezolutně odmítal jakýkoli pokus o rozdělení země. Chán přiletěl s Bhuttem do Dháky k posledním neúspěšným rozhovorům před vyhlášením samostatnosti Bangladéše, jež následovalo bezprostředně po jejich odjezdu dne 26. března 1971. Rahmán, jenž ještě stihl vyzvat k ozbrojenému odporu, byl ihned zatčen a armáda zasáhla s brutalitou, která poměrně záhy vzbudila značný odpor světové veřejnosti.

Armádní špičky se obávaly, že by s příchodem Lidové ligy k moci v důsledku přerozdělení zdrojů ztratily obrovský podíl na státním rozpočtu, a rovněž rozhodně odmítaly sebe-menší vyhlídku na možnost, že by Bengálci mohli dominovat západní části země. Pocit nadřazenosti byl také jedním z faktorů, které vedly k tomu, že se pákistánská armáda v Bengálsku chovala jako při dobývání cizí a nenáviděné země.

O vojenském řešení bylo rozhodnuto se značným předstihem. Jedním z důkazů může být rozsáhlé odzbrojování bengálských vojáků a policistů, k němuž došlo už na přelomu roku. Tito příslušníci ozbrojených sil se také stali prvními oběťmi. Následovaly masové a programové vraždy univerzitních učitelů a studentů, lidí z předměstských slumů a především hinduistů. Propaganda stvořila historii povstání 15 milionů hinduistů a 15 milionů „svedených“ muslimů. Krátce po vypovězených novinářích opustili zemi také první zahraniční diplomaté, kteří přivezli svědectví o prvních týdnech systematického vraždění, mučení, zhárství a hromadách nepohřbených těl. Brzy bylo jasné, že žádoucím výsledkem „konečného řešení“ bengálské otázky má být také vyhnání zbývajících hinduistů do Indie.

Exodus skutečně nastal. Na počátku července 1971 byl počet uprchlíků v táborech v Indii odhadován na 6–7 milionů a jejich součet nakonec dosáhl deseti milionů.

* * *

Indie dlouho zastávala opatrný a vyčkávací postoj. Bengálští muslimové neměli po rozdělení Indie v roce 1947 pro Indii o nic větší sympatie než obyvatelé západního Pákistánu. Když se M. Rahmán pokusil v polovině 60. let zainteresovat indickou stranu do svých politických ambic, byl odmítnut. Tehdejší ministerská předsedkyně Indira Gándhíová neměla přes veškeré později veřejně ukazované bratrství příliš vysoké mínění o úrovni bengálské politické reprezentace a budoucnost měla její názor jen potvrdit. Vyhlídku na možné oslabení militantního souseda činila méně lákavou velká pravděpodobnost politických ořesů s nepředvídatelnými následky a také to, že podobný vývoj nevyhnutelně posílí aktivity velmocí na indickém subkontinentě.

Ovšem miliony uprchlíků, zcela závislých na tehdy omezených indických potravinových rezervách, neúnosně zatěžovaly státní pokladnu, staly se vzrůstajícím zdrojem společenského napětí v okolí táborů, vytvářely hrozbu epidemií. A spolu s nimi se na indické území infiltrovali i levicoví extremisté. To vše zatáhlo Indii do samotného centra krize velmi brzy.

Dne 31. března 1971 uspořádal indický Institut pro obranná studia a analýzy panelovou diskusi, během níž jeho ředitel Subrahmanjam i další experti, náležející k autoritativnímu mozkovému trustu, dospěli k závěru, že nemohou vládě nadále doporučovat nezasahování do konfliktu, neboť nový vývoj se stal přímou hrozbou pro Indii. Přes nesouhlas některých kolegů zejména Subrahmanjam pokračoval během následujících měsíců ve vyčíslování obrovských finančních ztrát v důsledku přílivu uprchlíků a partyzánské války ve východním Pákistánu a dokazoval, že by krátký a razantní vojenský úder byl levnější a efektivnější.⁹

Opozice, reprezentovaná socialistou Džajprakášem Narájanem, požadovala uznání exilové bangladéšské vlády. Množily se hlasy obviňující armádu, že nechce a není schopna zasáh-

nout. Pozdější první indický polní maršál Sam Manekshaw o mnoho let později připustil, že armáda počítala s možností vojenského řešení od jara roku 1971, ovšem potřebovala čas na precizní přípravu. Manekshaw o tom také informoval tehdejší ministerskou předsedkyni.¹⁰

Indira Gándhiová opakovaně prohlašovala, že je proti principům indické zahraniční politiky, aby se země z jakéhokoli důvodu stala útočником. Současně se usilovně snažila zainteresovat na řešení krize mezinárodní společenství. Během zahraničních cest do téměř všech významných metropolí se jí sice podařilo učinit z bangladéšské otázky téma roku a získat značnou osobní popularitu, ale nikoli konkrétní spolupráci vlád či výraznější finanční pomoc pro uprchlíky.

Do indických svazových států sousedících s oblastí konfliktu a genocidy přicházeli dobrovolníci z celého světa a materiální příspěvky od humanitárních organizací. Bengálci zaplňovali stránky předních světových časopisů, v New Yorku se konal proslulý Koncert pro Bangladéš, senátor E. Kennedy navštívil uprchlické tábory a ostře kritizoval svou vládu i pákistánskou armádu.¹¹

Dne 7. července 1971 se cestou do Islamábádu a na „tajnou“ misi do Pekingu zastavil na krátké návštěvě v Dillí Henry Kissinger. Tehdy se již velmi vzdálená stanoviska americké a indické vlády nepřiblížila. Spojené státy ani tehdejší Sovětský svaz si nepřály rozdělení Pákistánu a vytvoření dalšího možného zdroje nestability. Američané využívali dobré vztahy mezi Islamábádem a Pekingem při budování strategického protisovětského partnerství s pozdně Maovou Čínou. Výrazná změna mocenské rovnováhy v Asii rozhodujícím způsobem přispěla k podepsání indicko-sovětské smlouvy v září 1971.

Příliv uprchlíků mezitím pokračoval a Indové sahali na samé dno svých finančních i potravinových rezerv. Současně se zvyšovala aktivita guerill.

Exilová vláda prohlašovala, že operace probíhají ve čtyřech sektorech, a snažila se kontrolovat jejich průběh, stejně jako aktivity Mukti báhiní, Osvobozenecké armády. Jádrem této ozbrojené skupiny, jejichž 100 tisíc bojovníků nakonec válčilo po boku indických vojáků, tvořili hlavně studenti a příslušníci nižších středních vrstev. Její orientace byla levicovější a radikálnější, než vyhovovalo vedení Lidové ligy a zejména indické vládě.

Indie akceptovala jako reprezentantku bangladéšského hnutí jen Lidovou ligu, což zredukovalo ostatní složky odboje do druhořadé pozice. Indira Gándhiová pozorně sledovala pokusy komunistické guerilly a propekingských militantů upevnit si pozice v bangladéšském hnutí a zejména jejich konexe s podobnými skupinami na indickém území.¹² S tichým souhlasem indické vlády vytvořili dva z bangladéšských exilových představitelů – Tajjudín Ahmed a Nazrul Islám – tzv. Mudžib báhiní, pro niž do listopadu 1971 získali okolo deseti tisíc studentů. Verbálně byli sice ještě více revoluční než Mukti báhiní, ovšem v praxi zastávali umírněné postoje. Značná část Mudžib báhiní se v listopadu 1971 podrobila vojenskému výcviku v indickém Déhrádúnu a v Ássámu.

Dne 23. listopadu zaútočila Mukti báhiní na významné město Džešor. Pákistánci vyhlásili výjimečný stav a armáda se zvýšenou intenzitou požadovala preventivní útok proti Indii na západní frontě. Druhého prosince zastavily Spojené státy vojenské dodávky do Indie. Následujícího dne zahájilo pákistánské letectvo bez vyhlášení války bombardování sedmi indických vojenských letišť a některých pohraničních oblastí. Bhutto vyjádřil plnou podporu generálovi Jahjovi Chánovi, který prohlásil boje za svatou válku proti nevěřícím. Pro krizové období byla přechodně ustavena civilní vláda s vicepremiérem Nuzulem Amínem a s ministrem zahraničí Bhuttem. Šestého prosince uznala Indie Bangladéš.

Válka se dostala na pořad jednání Rady bezpečnosti OSN, kde Čína vystoupila s tezí o ozbrojené agresi Indie, podporované sovětským imperialismem. Rada bezpečnosti OSN nakonec připravila návrh rezoluce vyzývající k okamžitému příměří a ke stažení vojsk, který však Sověti vetovali. Valné shromáždění OSN mezitím na svém 7. zasedání jednalo o tom, zda k jednání mají být přizváni i Bangladéšané, a naslouchalo apelům Z. A. Bhutta volajícím po aktivitě mocností. O jeho představách této aktivity podává ve své autobiografii zajímavé svědectví jeho dcera Benazir. Bhutto věřil v čínskou intervenci podporovanou

Američany držiteli v šachu Rusy, opakovaně žádal Jahju Chána, aby letěl do Peking, a měl „obavy, že skutečně nebudou intervenovat“.¹³

Spojeným státům se vyhlídky na čínskou angažovanost v této podobě nezamlouvaly. Odhodlaly se vyslat do Bengálského zálivu atomovou letadlovou loď Enterprise. V napjaté situaci oněch dní to byl poměrně riskantní krok, který měl navíc převážně symbolický význam. Enterprise v omezené míře kryla evakuaci zdecimovaných pákistánských vojsk do Karáčí, hlavně však byla gestem vůči Indii – gestem, na něž se dodnes nepřestalo v této zemi vzpomínat jako na výsostně nepřátelský čin. Nixonova administrativa opakovaně tvrdila, že získala informace o tom, že Indové mají v úmyslu zničit veškerá pákistánská vojska na západě a obsadit Kašmír.¹⁴

Pákistánci s americkou pomocí spokojeni nebyli. „Američané byli připraveni bránit nás jen před jejich nepřítelem, Sovětským svazem, ale skutečnou hrozbou pro Pákistán byla vždy Indie,“ píše B. Bhuttová. A pokračuje: „I dnes [přelom 70. a 80. let – pozn. aut.] je většina vojenské pomoci určené pro afghánské rebely začleňována do pákistánského vojenského arzenálu pro potenciální použití proti Indii.“¹⁵

Bhutto 15. prosince teatrálně opustil OSN. O den později rezignoval velitel pákistánských vojsk v Bangladéši na všechny sliby překvapivého řešení z Islamabadu a podepsal bezpodmínečnou kapitulaci. Dne 17. prosince Indie jednostranně zastavila boje na západní frontě, což Pákistán akceptoval. Dvacátého prosince byl pod tlakem rozvášněných demonstrantů donucen odstoupit generál Jahjá Chán a prezidentem se stal Bhutto. Mudžibur Rahmán byl propuštěn z vězení a přes Londýn a Dillí odletěl do Dháky, kde především trval na tom, aby guerilly složily zbraně. V březnu 1972 byla podepsána Smlouva o míru, spolupráci a přátelství mezi Bangladéši a Indií, která obsahovala klauzuli o konzultacích v případě ohrožení a o nepřipustnosti uzavírání tajných smluv s třetími zeměmi. Začala složitá diplomatická jednání o uznání nového státu, repatriaci válečných zajatců, návratu území a hledání nového způsobu soužití na subkontinentě.

Možná až tři milionů mrtvých, z nichž naprostá většina zahynula před vypuknutím čtrnáctidenní války, se však už tento proces netýkal.¹⁶

* * *

Bezprostředně po prohrané válce se nový prezident Bhutto musel snažit upevnit svou pozici. Jeho první vystoupení ve funkci se vyznačovala voláním po odplatě, zdůrazňováním dočasnosti ponížení a výzvami k boji za jeden Pákistán.¹⁷ Zdecimovaná armáda a šokovaná veřejnost se jen těžce vyrovnávaly s jednoznačnou a drtivou porážkou od země, kterou po desetiletí považovaly za úhlavního nepřítele. Zatímco prvního soupeření o Kašmír v roce 1948 se z pákistánské strany zúčastnili tzv. dobrovolníci a nakonec se podařilo sporné území rozdělit a obsadit jeho značnou část, v roce 1965 se Pákistánci dokonce považovali za vítěze, „zrazené“ dohodou z Taškentu. Ve třetím konfliktu však s převahou zvítězila indická armáda, značně podceněná pákistánskou generalitou.

S první oficiální iniciativou zahájit jednání vystoupila Indie, jejíž zástupce v OSN informoval v dopise ze 14. února 1972 generálního tajemníka OSN K. Waldheima, že jeho země je připravena k přímým rozhovorům. Bhutto reagoval prohlášením, že se vyjádří až po ukončení návštěvy R. Nixona v Peking, kde krátce předtím pobýval i on sám.¹⁸ Nixon se svými čínskými partnery podepsal tzv. Šanghajské komuniké, v němž obě strany ocenily uzavřené příměří. Číňané trvali na vyjádření plné podpory lidu Pákistánu v jeho boji za nezávislost a obyvatelům Džammú a Kašmíru v jejich zápase za právo na sebeurčení.¹⁹ V březnu se Bhutto vydal do Sovětského svazu, s nímž na rozdíl od ostatních východoevropských zemí, které uznaly Bangladéš, nepřerušil Pákistán diplomatické styky. Krátce po této návštěvě se Bhutto vyslovil proti všem odkladům jednání s Indií.

Indie těsně před podepsáním mírové smlouvy s Bangladéši v březnu 1972 stáhla svá poslední vojska z bangladéšského území. Současně trvala na tom, že jejími prioritami jsou

vyřešení kašmírské otázky a uznání Bangladéše, která musí být smluvní stranou. Pákistánci naopak považovali za hlavní návrat území a zajatců. Avšak o tom, že jednání mají být vedena bez zásahů třetích stran, panovala shoda. Pákistán, který v průběhu krize přecenil zainteresovanost a možnou přímou účast mocností, se jimi cítil zrazen.

Rozhovory, původně plánované na květen, byly o měsíc odloženy, neboť Bhutto se ve snaze o získání podpory pro svou pozici při vyjednávání nečekaně vydal s některých zemí Afriky a západní Asie. Objevily se náznaky, že by Pákistán souhlasil s účastí premiéra Rahmána, ovšem bez přímého uznání Bangladéše. A to Rahmán kategoricky odmítl.

Brzy začalo být jasné, že se Pákistánci zaměří především na navrácení území. Pokud šlo o válečné zajatce, bylo zřejmé, že se jejich repatriace dříve či později musí uskutečnit, neboť indická strana je nemůže zadržovat navždy.²⁰ V otázce Kašmíru Pákistán usiloval o naprostý návrat k předválečnému stavu. Situaci navíc komplikoval rozhodný požadavek Bangladéše soudit zločiny pákistánských vojáků před válečnými soudy, což Pákistán neméně rozhodně odmítal.

Dne 28. června 1972 začala v indickém horském letovisku Simle jednání mezi I. Gándhiovou a Z. A. Bhuttem. Vrcholný summit se značně lišil od předcházejících. Zatímco Néhrú a Šástrí se se svými pákistánskými protějšky snažili řešit dílčí otázky, I. Gándhiová usilovala v Simle o položení základů nových vztahů na subkontinentě a o uznání mocenských realit, které měly nahradit dřívější systém „kontrolovaného napětí“. Jestliže po válce v roce 1965 to byli Pákistánci, kteří požadovali okamžitá a radikální řešení v Kašmíru s vyloučením ostatních sporných otázek, v Simle to byli Indové, kteří chtěli učinit ráznou tečku za tímto nejožehavějším problémem vzájemných vztahů.²¹

Benazir Bhuttová vcelku výstižně podotýká, že „*Simla je do značné míry otázka víry*“.²² Její otec ani I. Gándhiová se s obsahem svých osobních rozhovorů příliš nesvěřovali ani nejbližším spolupracovníkům. Řada z těchto vysokých diplomatů publikovala o mnoho let později vlastní obsáhlé verze o průběhu jednání, které se však naneštěstí liší právě tak jako oficiální výklady dohody ze Simly.²³

Mnozí pozorovatelé se obávali, že smlouva nebude vůbec uzavřena. Bhuttovy neústupné postoje, přepjatá gesta a vyvolání dojmu, že se jednání ocitla ve slepé uličce, však byla patrně určena především pro pákistánskou veřejnost. Oběma státníkům bylo jasné, že k nějakému výsledku je nutné dospět. I. Gándhiová se přes jistou osobní antipatii snažila pákistánskému představiteli jeho pozici usnadnit. Uvítala Bhutta, jeho dceru i spolupracovníky na letišti nedaleko Simly, postarala se o smířlivě naladěné zástupy v ulicích, souhlasila s dramatickým jednáním příslovečných pět minut před dvanáctou a ani po podepsání smlouvy nijak nekomentovala svérázné Bhuttovy komentáře, jimiž se snažil zajistit ratifikaci Národním shromážděním.

Bhutto se před parlamentem své země představil jako vynikající diplomat, jemuž se podařilo zachránit více, než kdo doufal – návrat okupovaných území, obnovení komunikací a obchodu, fantastický kompromis v otázce Kašmíru. Válečné zajatce bude Indie muset vrátit v každém případě a ve smlouvě není ani zmínka o Bangladéši.²⁴

Pozice indické premiérky v její zemi byla v té době prakticky neotřesitelná. Za způsob, jakým si počínala během bangladéšské krize a války s Pákistánem, jí poprvé a naposled během její politické kariéry vzdávala nadšený hold i opozice.²⁵ Určité kritice za postup, který mnozí v Indii považovali za přehnanou smířlivost a ústupnost vůči Pákistánu, se však nakonec nevyhnula. Co se tedy doopravdy v Simle odehrálo?

Text smlouvy uzavřené 3. července 1972 je stručný. V sedmi člancích vyjadřují smluvní strany souhlas s tím, že se vztahy mezi nimi mají řídit principy zakotvenými v Chartě Spojených národů, že se vzájemné spory budou řešit bilaterálně nebo „jakýmkoli jiným mírovým způsobem na základě vzájemné shody“, že budou vzájemně respektovat územní integritu a suverenitu, že se nebudou vměšovat do vnitřních záležitostí a že se v souladu s Chartou OSN zdrží užití síly či hrozby silou. Vlády vyjádřily vůli snažit se v rámci svých pravomocí zamezit nepřátelské propagandě namířené proti druhé smluvní straně.

Osmý článek zahrnuje podrobnosti o postupné normalizaci vztahů. Vyjadřuje se v něm vůle obnovit veškeré poštovní, telegrafní, námořní, pozemní a letecké spojení, obchod a hospodářskou spolupráci, kulturní i vědecké styky.

V devátém článku je zakotven závazek stáhnout vojska za mezinárodní hranici do třiceti dnů po vstupu smlouvy v platnost. V Džammú a v Kašmíru slíbily obě smluvní strany respektovat linii příměří ze 17. prosince 1971 a zdržet se jakýchkoli pokusů o její revizi bez ohledu na rozdílná stanoviska a právní interpretace.

Je nutné zdůraznit, že vojenské operace v Kašmíru byly v roce 1971 minimální a že indický územní „zisk“ nakonec představoval pouhých 1 437 km² oproti linii příměří z roku 1949.²⁶ Indiře Gándhíové šlo především o vytvoření předpokladů pro uznání linie příměří za mezinárodní hranici. Ve skutečnosti tedy navrhovala kompromis v podobě uznání statu quo, který v této oblasti už existoval. Cítila se v té době patrně dost silná na to, aby obhájila „obětování“ citlivého kašmírského území před indickou veřejností, a tak učinila jednou provždy tečku za jedním z nejkritičtějších problémů nejen v jižní Asii.

I. Gándhíová se nesnažila diktovat Pákistánu z pozice jednoznačného vítěze, a to nejen proto, že by se to setkalo s nelibostí velmocí. Okupace západního Pákistánu či zničení jeho armády byly nejen nemožné, ale také naprosto nežádoucí, třebaže se podobné chimérické nápady vyskytly. Jakési „znovusjednocení Indie“ by bylo vojenskou a zejména ekonomickou sebevraždou, nemluvě o nevyhnutelném ozbrojeném odporu fanatických islámských skupin, který by nakonec mohl rozvrátit stabilitu Indické republiky.

Přes veškeré pozdější pákistánské pokusy o dezinterpretaci²⁷ text smlouvy zavázal obě země řešit vzájemné spory bilaterálně a respektovat linii příměří z roku 1971, jež byla téměř shodná s linií z roku 1949. Světové sdělovací prostředky bezprostředně po podepsání dokumentu hovořily dokonce o linii míru a vyjadřovaly naději, že Pákistán přestane opakovaně zatahovat Kašmír do OSN.²⁸

Současně se také objevily první spekulace o zákulisních jednáních a o jejich závěrech. The New York Times s odvoláním na vysoce postaveného člena Bhuttovy delegace informovaly o dosažení ústní dohody o rozdělení Kašmíru. Tento proces měl s ohledem na vypjaté vášně v obou zemích probíhat několik let. Pákistánem okupovaný Kašmír měl být za nepříliš důrazných indických protestů postupně integrován jako pákistánská provincie a linie příměří se měla stát mezinárodní hranicí.²⁹

Zatímco nová provincie skutečně vznikla v roce 1974, rozumný kompromis ve věci uzavření kašmírské krize se neuskutečnil. Stalo se tak hlavně proto, že si to nepřály rozhodující politické a vojenské síly v Pákistánu. Přítom není důležité, zda-li byl Bhutto donucen změnit svůj postoj později, anebo byl od počátku rozhodnut neplnit dohodu. V Pákistánu si příliš nelámali hlavu ani s plněním oficiálních závazků, zakotvených v textu smlouvy ze Simly. Značně nejistá mocenská pozice, ohrožovaná hospodářskou krizí a všudypřítomnou hrozbou nového vojenského převratu, donutila Bhutta nejen stupňovat protiindickou kampaň, ale také zvyšovat vojenské výdaje. Když se pákistánskou prioritou stalo získání jaderné zbraně, která měla být zárukou, že se armáda nedočká drtivé porážky v žádné nové „svaté válce“, rozhodla se Indie pro preventivní ukázkou síly. První a dosud jediný indický pokusný jaderný výbuch na střelnici v Pókhharanu v roce 1974 byl následován vývojem raketových nosičů, z nichž některé byly schopny vynést umělá tělesa na oběžnou dráhu.

* * *

Indický subkontinent se vrátil ke stavu „kontrolovaného napětí“.

Bhutto byl v polovině 70. let zbaven moci a v roce 1977 ho vojenský diktátor Z. Hak nechal oběsit. Striktní islamizaci neoslabila ani Bhuttova dcera Benazir, které se už dvakrát podařilo získat a ztratit funkci premiérky. Není ani liberální, ani prozápadně orientovaná, jak se jí pokoušeli zobrazit někteří novináři. Především je zcela neschopná.

Více než islamizace však znepokojuje obrovský nadbytek volně přístupných zbraní, kmenové bitky na severozápadě, faktická občanská válka v nejdůležitějším přístavu Karáči,

nečinnost státní správy, která je i na asijské poměry zkorumpovaná zcela výjimečným způsobem, nekontrolovaný teror statkářských gangů a vzrůstající frustrace armády. Jako zdroj i překladiště drog a výcvikové středisko pro teroristy všeho druhu Pákistán kritizují i mnohé islámské země od Egypta až po Írán, který dokonce opevňuje společnou hranici.

Bangladéšského M. Rahmána rozstříleli vojenští vzbouřenci i s celou rodinou už v roce 1975. Byl stejně autoritářský a nekompetentní administrátor jako všichni jeho vojenští i civilní následovníci. V současné době je Bangladéš smutným jevištěm nekončícího boje o moc mezi jeho dcerou a vdovou po jiném zavražděném prezidentovi. V zemi vládnou muslimští duchovní, absolutní závislost na potravinové pomoci a nenávisť vůči Indii. Jakkoli to zní paradoxně, tato nenávisť pramení nejen z potřeby nalézt příslovečného strážáka, k němuž může propaganda odvést pozornost, či snad ze skutečných problémů ve vzájemných vztazích, ale také ze závisti. Bangladéš žije v takových poměrech, z nichž se i Kalkata může jevit jako Paříž...

Indie se po vítězné válce snažila upevnit své postavení jihoasijské mocnosti především akcentem na ekonomický rozvoj. Po peripetiích naftové krize a po vnitropolitických obtížích, jež vedly ke krátkému období výjimečného stavu a následného hospodářského chaosu vyvolaného neschopností koalice, jež se na necelé tři roky chopila moci v důsledku své opozice proti tomuto výjimečnému stavu, došlo v Indii od počátku 80. let k rozsáhlým změnám ekonomické strategie. Změněná geopolitická realita vedla indickou vládu k zahájení liberalizace v oblasti průmyslu i zahraničního obchodu. Snížené napětí v regionu (odsun sovětských vojsk z Afghánistánu, oslabení Pákistánu, koncentrace Číny na hospodářské reformy) umožnilo přesun rozpočtových výdajů z vojenské oblasti.

Liberalizační opatření vlády otevřela cestu k rozvoji soukromé iniciativy. Růst starých i nových průmyslových domů a také možná až dvoustemilionové střední vrstvy však záhy vyvolal nové konfliktní situace. Přes všechny problémy, spojené s terorismem, s náboženským a etnickým násilím či s politickým a administrativním systémem, Indie stále patří k demokratickým státům. Uplynulých padesát let vedlo k posílení politické angažovanosti velkých skupin obyvatelstva, které má sice své limity,³⁰ ale je na ně nutné brát ohled. Společenské napětí, vyvolané objevením nových sociálních rozdílů v důsledku změn v ekonomice, se stalo snadnou kořistí politických dobrodruhů, slibujících všechno všem a během krátké doby, avšak neplnících nic.

Od počátku 90. let vstoupila Indie do období slabých vlád a vzrůstající parlamentní i politické krize. Nedořešené problémy spojené s federalismem a pseudofederalistické kampaň menšinových členů či partnerů současné vládní koalice začínají ohrožovat samu jednotu země víc, než kampaně ozbrojených separatistů v Kašmíru či na severovýchodě. V důsledku po desetiletí omezených výdajů na zbrojení je dnešní indická armáda jen stínem síly z roku 1971. Mocenskou pozici Indie oslabuje též absence jasné koncepce zahraniční politiky, z čehož nejvíce těží Čína.³¹

* * *

Jak tedy zní odpověď na otázku položenou v úvodu? Je uplynulých pětadvacet let, které indický subkontinent prožil bez válečného střetu, jen jakýmsi klidem před další bouří?

Přes problematický vývoj hospodářské reformy v Indii je zřejmé, že se rozdílly v ekonomickém potenciálu mezi třemi hlavními aktéry krize z roku 1971 dále prohloubily. Třebaže Indie tvrdí, že nevlastní jadernou zbraň, je zjevně schopná bez problémů vyvinout nejen ji, ale i odpovídající nosiče. Indická armáda je sice oslabená, ale oslabení se nevyhnulo ani pákistánské armádě, jejíž vyzbrojování po skončení afghánského konfliktu utrpělo díky následnému omezení přísunu bojové techniky ze Západu. Jeho nahrazení dodávkami z Číny sice vzbuzuje znepokojení, nicméně dosud nevede k vychýlení poměru sil v jižní Asii.

Přestože Indie zaznamenala vzestup politických sil reprezentujících vzrůstající vlnu hinduistického „nacionalismu“ posledních let, jejich nejmilitantnější složky mají jen omezený vliv. Indická lidová strana (BJP) má možná šance posílit v příštích letech své mocenské

pozice, ale i kdyby se jí podařilo vytvořit vládu, což zatím není příliš pravděpodobné, stěží i jen pomyslí na cestu skutečné vojenské konfrontace s Pákistánem.

O uvedených skutečnostech je třeba se zmínit především v souvislosti s některými katastrofickými předpověďmi ohledně možného blízkého vojenského konfliktu ve sledované oblasti. Kromě novinky v podobě určitých informací z ekonomické oblasti se o jižní Asii i nadále referuje především kvůli teroristickým útokům, záplavám, přírodním katastrofám a „exotice“. A také jako o nejpravděpodobnějším místě možného jaderného střetnutí, přičemž za jeho eventuální vznik se připisuje stejná odpovědnost Pákistánu i Indii.

Poslední tvrzení je z rodu těch, která Indii pokládají jen za jakýsi hinduistický protějšek muslimského Pákistánu. V Indii žije více muslimů než v Pákistánu a byla to především neochota jejich roztržité reprezentace podílet se na jakékoli konstruktivní spolupráci, jež nakonec vyvolala příklon voličů ke stranám hlásícím se k tzv. hindutvě.³² Většina Indů si však stále zakládá na své příslušnosti k sice svérázné, ale přece sekulární demokracii. Pokud nedojde k naprostému zhroucení Indie jako federálního demokratického státu, lze si ji těžko představit jako hazardní hračku s jadernými trumfy kdesi v rukávu. Proto je velmi potřebný citlivější přístup k indickým sentimentům.

Situace na indickém trhu sice zdaleka není tak optimistická, jak by se mohlo zdát z některých analýz, ale o jeho perspektivnosti není pochyb. Působení vyspělých demokratických zemí by se však nemělo omezovat jen na ekonomiku. Ekonomická, technologická, kulturní či ekologická spolupráce mohou přispět k řešení některých kritických indických problémů, které by v konečném důsledku mohly ohrozit celý svět. Indie přes všechny nepříznivé jevy není ani Čína, ani někdejší Sovětský svaz.

Přestože čínské úspěchy nejsou tak oslnivé, jak nám říká oficiální propaganda, Čína se objevuje jako vedoucí mocnost Asie příštího století. Tisíciletá totalitní tradice, stále více stupňovaný nacionalismus, touha po odplatě za „pokoření“ v minulém a tomto století či rétorika stranických dokumentů volajících po získání nového životního prostoru by měly vést k zamyšlení, chceme-li, aby Čína zůstala v Asii také mocností jedinou...

Čínské aroganci nejsou vystaveny jen mnohé asijské země, ale čas od času i Spojené státy. Zatím tato arogance není opřena o přesvědčivou ekonomickou a vojenskou sílu. Zůstává však otázkou, co bude kupříkladu za dvacet let. Číňané se tváří, že Indii nepovažují za vážného konkurenta, nicméně získali pod kontrolu Barmu a posilují své pozice v Indickém oceánu, značně se angažují v Nepálu, na indickém severovýchodě, kde posilují ideu „panmongoloidismu“, a samozřejmě v Pákistánu, pro něž se stali náhradními vojenskými dodavateli. Mezi dodávkami nechybějí komponenty pro jaderné zbraně a ve výstavbě je patrně i továrna na raketové nosiče.³³

Indický subkontinent dnes nestojí bezprostředně na prahu nové války. Je to však rozbourané místo, kde bohužel nepříliš velká skupina tvůrčích a podnikavých lidí musí těžce prosazovat snahu prorazit bludný kruh bídy a nesmyslných nevráživostí. Ideologická hesla, čínské aktivity, islámský fundamentalismus, ilegální přístěhovalectví, moloch konzervativní a líné byrokracie či nezáměr, popřípadě zjednodušené interpretace v zahraničí, jí to mnoho neusnadňují.

¹ Typickou je situace kolem loňských oslav 440. výročí nastolení nejvýznamnějšího z Mughalů, Akbara, na trůn. Imám dillíské Džámí Masdžid, který je považován za hlavu indických muslimů, vyzval k bojkotu oslav „zrádce muslimské víry, obklupujícího se bezvěrci všech vyznání“ a celá akce se nakonec odehrála bez účasti jakékoli významnější muslimské organizace.

² Muslimové jsou „národem“ právě tak jako křesťané či buddhisté. Soustavné používání velkého písmene M ve slově Muslim v souvislosti s bosenskými muslimy je zavádějícím nesmyslem.

³ Za počátek rezervačního systému je možné pokládat rok 1909, kdy Morley-Mintoovy reformy vyčlenily zvláštní volební obvody pro muslimy, přesněji řečeno pro muslimské statkáře s volebním právem. Tento systém v průběhu našeho století dosáhl značných rozměrů. Dnes mají své rezervace ve školství, ve státní správě i v podnicích a dokonce i v soukromém sektoru nejen muslimové, ale též příslušníci tzv. zaostalých kast a kmenů. Procento rezervací se pohybuje v rozmezí 25–80 % a přes patrně dobré původní úmysly je jeho vliv na produktivitu práce a na ostatní vrstvy společnosti katastrofální. Nejnověji se uvažuje o zavedení povinného 30% zastoupení žen ve všech zastupitelských sborech.

⁴ Láhaurská rezoluce z roku 1940 byla vydána Muslimskou ligou a jasně doporučila vytvoření dvou autonomních a suverénních států v rámci jednotného Pákistánu.

⁵ Viz Muhith, A. M. A.: *Emergence of a Nation*. Dacca 1978, s. 34.

⁶ *Pakistan Times*, April 30, 1969.

⁷ Viz *Pakistan Times*, January 31, 1971.

⁸ Zmíněná porada by však možná znamenala pro Rahmána jistý přínos, protože politické špičky prakticky všech pákistánských provincií měly vůči Bhuttovi jako reprezentantovi Sindhu vážné výhrady.

⁹ *Viz Times of India*, April 2, 1971. Viz též Subrahmanyam, K.: *Bangladesh war*. In: *Strategic Analysis, Volume XIII*, No. 6, September 1990, s. 710.

¹⁰ *Viz Sunday*, October 1–8, 1995.

¹¹ *Viz Times of India*, August 16, 1971.

¹² *Viz Beniyam, M. A. W.: Emergence of Bangladesh and Role of Awami League*. New Delhi 1982, s. 217.

¹³ Bhutto, B.: *Daughte of the East*. London 1988, s. 50.

¹⁴ Proti obviněním, že podporoval pákistánskou genocidu proti Bengálci, se Nixon ještě v roce 1972 hájil odkazy na údajně důvěryhodné zprávy, že Indové měli v úmyslu zlikvidovat pákistánskou ozbrojenou moc na západní frontě a násilím obsadit Kašmír. Tyto zdroje nikdy nebyly specifikovány. *Viz U. S. Foreign Policy for the 1970's: The Emerging Structure of Peace. A Report to the Congress by R. Nixon*. Washington, February 19, 1972.

¹⁵ Bhutto, B.: cit. dílo, s. 49.

¹⁶ Pomineme-li odhady pákistánských novinářů, kteří hovořili o jedné až dvou stovkách tisíc mrtvých, odhady OSN, humanitárních organizací a samotné bangladéšské administrativy kolísaly mezi 1,5–3 miliony obětí v důsledku tajfunu, ozbrojených bojů a hlavně masového vyvražďování.

¹⁷ *Viz News Review on Pakistan and Bangladesh*. IDSA, December 1971, s. 18–19.

¹⁸ *Viz Times of India*, February 18, 1972.

¹⁹ *Viz Renmin ribao*, 3. března 1972. *Viz též Annex to United States Foreign Policy 1972: A report of the Secretary of State*. Washington 1973, s. 641–642.

²⁰ Šlo o 5 139 čtverečních míľ území, jež během války Indie okupovala, a o přibližně 90 000 válečných zajatců. O těchto zajatcích indická strana odmítala jednat s ohledem na přímou zainteresovanost Bangladéše, která nebyla v Simle smluvní stranou. Navrácení do Pákistánu byli až poté, když v roce 1974 jeho vláda uznala nezávislost Bangladéše.

²¹ Kašmír byl v dobách britské koloniální správy polonezávislým knížectvím. Po vyhlášení nezávislosti v roce 1947 hinduistický vládce muslimské většiny lícitoval s oběma nástupnickými státy a nakonec se rozhodl pro připojení k Indii. V rámci Indické unie má Kašmír na základě článku 370 indické Ústavy zcela výsadní postavení a má mnohem větší autonomii než ostatní státy unie. Navíc není Kašmír jednotlým celkem, muslimové mají převahu jen v kašmírském údolí, zatímco Džammú je převážně hinduistickou a Ládák buddhistickou oblastí, v nichž muslimská kašmírská správa uplatňovala řadu diskriminačních opatření. Není také vinou indické ústřední vlády, že tato správa nebyla schopna smysluplně využít rozvojovou pomoc z centra, jejíž výše v procentuálním vyjádření výrazně převýšila zdroje dislokované do ostatních indických svazových států. Ozbrojená střetnutí o Kašmír vedla k řadě mírových iniciativ, z nichž za zmínku stojí zejména iniciativa Deana Ruska a lorda Mountbattena z roku 1963, která poprvé navrhla, aby část Kašmíru definitivně připadla Pákistánu, aby byla vymezena mezinárodní hranice a aby nadále nebyla zpochybňována indická suverenita ve zbývajících částech Kašmíru. Kašmírská otázka má velký symbolický význam pro samu ideu indického státu. Nejde jen o to, že kašmírští bráhmáni už v minulosti byli významnou součástí formování indické civilizace. Uznání integrace Kašmíru do Pákistánu na základě teorie dvou náboženských „národů“ je však především v absolutním rozporu s ideologickou podstatou Indie jako sekulárního státu.

²² Bhutto, B.: cit. dílo, s. 56.

²³ *Viz např. Sattar, A.: Simla Agreement: Negotiation under Duress*. In: *Mainstream*, August 5, 1995. *Viz též Dhar, P. N.: Bhutto's Deal with Mrs. Gandhi*. *Times of India*, April 4, 1995.

²⁴ *Viz Times of India*, July 16, 1972.

²⁵ Její zapřisáhlý odpůrce A. B. Vádžpečj ji dokonce přirovnal k bojovné bohyni Durze. *Viz Vajpayee, A. B.: Four decades in Parliament*. New Delhi 1996, s. 29.

²⁶ V roce 1949 připadalo na Indii 137 555 km² kašmírského území a v roce 1972 pak 138 992 km². Přibližně dvě pětiny Kašmíru kontroluje Pákistán.

²⁷ Ze záplavy knih a novinových článků je třeba zvláště připomenout citovaná díla Z. A. Bhutta, B. Bhuttové a A. Sattara.

²⁸ *Viz The Times*, July 4, 1972.

²⁹ *Viz The New York Times*, July 3, 1972.

³⁰ V této souvislosti je nutné si uvědomit, že demokracie moderního typu zapouští v Indii kořeny pouze několik desítek let. V situaci, kdy zde vedle sebe stále můžeme nalézt relikty staletí, ba i tisíciletí starých sociálních a kulturních tradic, které se mísí s dvacátým stoletím v přislovené změně paradoxů, o níž už byly popsány stohy papíru, nemůže příliš překvapit ani rozporuplný charakter indické demokracie samé. Manipulace s nevzdělanými masami není příliš obtížná a hlas někdy stojí pouhých deset rupií či láhev levného alkoholu.

³¹ Nejnovější ukázkou představ levicové koaliční indické vlády, vytvořené v létě roku 1996, o zahraniční politice se stalo loňské hlasování o Smlouvě o nešíření jaderných zbraní. Indie se rozhodla hlasovat proti téměř celému mezinárodnímu společenství. Ovšem diplomaté země, která donedávna byla pokládána za významnou mocnost v rámci tzv. třetího světa, byli schopni zajistit si podporu pouze ze strany Bhútánu, jehož zahraničněpolitické zá-

jmy reprezentuje právě Indie, a kontroverzní Libye. Vzápětí byly téměř zcela utlumeny zdroje financování vývoje jediných raketových nosičů středního doletu. Zůstává proto otázkou, co tímto nepřilíš populárním krokem vláda vlastně sledovala. Podobné otázky loni provázely aktivity nového ministra zahraničí, který byl přizván k jednání zemí ASEAN, jež mají zájem o širší kooperaci vzhledem k čínské rozpínavosti. Pan ministr využil schůzky především k demonstrování svých vřelých vztahů k čínskému kolegovi Čchien Čchi-čchenovi.

³² Hindutva je pojem stejně široký jako hinduismus sám. Zjednodušeně lze říci, že jde o jakýsi indický způsob života. Někteří muslimští a levicovní intelektuálové se současnou renesancí tohoto pojmu pokoušejí klást naroveň extrémnímu fundamentalismu, což loni odmítl i Nejvyšší soud. Jde však o vyjádření pocitů absolutní většiny indického obyvatelstva, která po desetiletých kompromisů a ústupků minoritám, jež považuje za marné, a také tváří v tvář překotným modernizačním změnám cítí potřebu jakéhosi sebepotvrzení.

³³ V uplynulých deseti měsících vzbudily pozornost čínské dodávky jaderných komponentů, raketových nosičů a výstavba zbrojovky s nukleárním programem. Číňané samozřejmě vše popírají.

Literatura

- Ayoob, Mohamed: India, Pakistan and Bangladesh. Council of World Affairs, New Delhi 1975.
- Bangladesh Documents. Volume I, II. Ministry of Foreign Affairs, New Delhi 1971.
- Baxter, Craig: Bangladesh: A new Nation in an old Setting. Westview Press, Boulder and London, Colorado 1984.
- Beniyan, Md. Abdul Wadud: Emergence of Bangladesh and Role of Awami League. Vikas Publishing House, New Delhi 1982.
- Bhutto, Benazir: Daughter of the East. Hamish Hamilton, London 1988.
- Bhutto, Z. A.: The Myth of Independence. London 1969.
- Gandhi, Indira: India and Bangladesh. Orient Longman, New Delhi 1972.
- Gandhi, Indira: Selected Speeches 1972-1977. Vol. III. Government of India, New Delhi 1984.
- Gandhi, Indira: The Years of Endeavour. Selected Speeches of Indira Gandhi. August 1969-August 1972. Government of India, New Delhi 1983.
- Chowdhury, Subrata Roy: The Genesis of Bangladesh. Asia Publishing House, Bombay-London-New Delhi 1972.
- India in World Strategic Environment. Annual Review. Volume I - East, South East and South Asia 1971-72. Institute for Defence Studies and Analysis, New Delhi 1972.
- Ishtiaq, Hossain: Management of National Security. (Problems of Bangladesh.) In: Strategic Analysis, Volume XIII, No. 8, November 1990, s. 945-964.
- Islam, M. Rafiqul: The Bangladesh Liberation Movement. University Press Ltd., Dhaka 1987.
- Levine, Steven: China and South Asia. In: Strategic Analysis, Volume XII, No. 10, January 1989, s. 1107-1125.
- Mascarenhas, Anthony: Bangladesh: A Legace of Blood. Hodder and Stoughton, London 1986.
- Mascarenhas, Anthony: The Rape of Bangladesh. Vikas Publishers, New Delhi-Bombay-London 1972.
- Muhith, A. M. A.: Emergence of a Nation. Bangladesh Books Intl. Ltd., Dacca 1978.
- News Review on Pakistan and Bangladesh. Institute for Defence Studies and Analysis, New Delhi 1971.
- Novak, James J.: Bangladesh: Reflection on the Water. University Press, Dacca 1993.
- Pakistan Colonialism in East Bengal. Somaiya Publications, Bombay-New Delhi 1971.
- Rahman, M.: Bangladesh, my Bangladesh. (Selected Speeches and Statements 1970-71.) Orient Longman, New Delhi 1972.
- Selected Documents on India's Foreign Policy and Relations 1947-72. Volume I. Ed. A. Appadorai. Oxford University Press, Oxford-Delhi-New York 1982.
- Sen, Rangalal: Political Elites in Bangladesh. K. P. Bagchi and Co., Calcutta 1987.
- Subrahmanyam, K.: Bangladesh War. In: Strategic Analysis, Volume XIII, No. 6, September 1990, s. 701-714.
- The Challenge of Bangladesh. Ed. by Pran Chopra. Popular Prakashan, Bombay 1971.
- U. S. Foreign Policy for the 1970's: The Emerging Structure of Peace. A Report to the Congress by R. Nixon. Washington, February 19, 1972.
- Zbavitel, Dušan: Bangladěš, stát, který se musel zrodit. Pressfoto, Praha 1973.
- Foreign Affairs.
- Mainstream (New Delhi).
- Pakistan Times.
- Pravda (Moskva).
- Renmin Ribao (Peking).
- Sunday (New Delhi).
- The New York Times.
- The Times.
- The Times of India.